

TÜRKİYE’DE SEKTÖREL YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ İLE İSTİHDAM ANALİZİ:

Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006)

Yusuf AKAN*
İbrahim ARSLAN**

ABSTRACT

With the issue of interregional development differences in Turkey, has been occupied the public opinion, development efforts and policies regarding underdeveloped regions have been carried on. The approach of encouragement investment has been used as an effective tool in developed countries for years, to decrease the differences among the development levels of regions. The purpose of this study is to analysis regresion the relations between the variables related with each other in a reason-result relation,

Keyword: Regional Policies, Encouragement Investments, Employment

1.GİRİŞ

Globalleşme süreci ile birlikte değişen şartlara uyum, rekabet, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve global piyasanın izlenmesi gibi bazı önemli olgular bölgesel dinamiklerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki öneminin artmasına yol açmıştır. Bu süreçte, dinamik bir yapıya sahip olan ve gelişme sürecine yön veren ekonomik, sosyal faktörlerin ülke ekonomisi üzerinde değişik derecelerde etki dağılımı, bölgelerarası gelişmişlik dengesizliği oluşturmuş ve sonuçta ekonomik ve sosyal dengesizliği azaltıcı iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye’nin değişik coğrafi bölgelerinde yer alan illerin dengeli bir biçimde kalkınmasının sağlanabilmesi, ülke genelinde etkili bir iktisat politikasının izlenebilmesi ile sağlanabilir. Bölgelerin sosyal ve ekonomik göstergeleri arasında oluşturulabilecek olan etkileşimler aracılığıyla mevcut

---

* Doç. Dr. (Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü)

** Yrd. Doç.(Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F.)

durumlarının belirlenebilmesi, bu doğrultuda ne ölçüde gelişme aşamasında olduklarının belirlenebilmesi ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerine etki eden faktörlerin ayrı ayrı ele alınması büyük önem arz etmektedir

Türkiye ekonomisinin genel karakteristikleri incelendiğinde; çeşitli bölgeler arasında önemli gelişme dengesizlikleri olduğu görülmektedir. Gelişme dengesizlikleri sadece Türkiye’nin çeşitli bölgeleri arasında oluşan bir olgu değildir. Global açıdan bakıldığında da gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde bölgelerarası dengesizlik sorunun ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu dengesizlikler ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Türkiye’nin coğrafi bölgeler itibariyle gelişmişlik düzeyleri incelendiğinde bölgeler arasında önemli dengesizlikler olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Marmara ve Ege bölgeleri ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak nispeten yüksek gelişmişlik düzeylerine sahipken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ise düşük gelişmişlik düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik düzeylerin temelinde birçok faktör önemli rol oynamaktadır. Bu faktörler arasında altyapı yetersizliği, sermaye birikimi yetersizliği, kalkınma olgusunu olumsuz etkileyen sosyo-kültürel yapıların varlığı gibi birçok etken sayılabilir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve sonuçta ülke ekonomisinde arzulan gelişme düzeyinin sağlanması için istihdam olgusu büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki ilişki incelenecektir.

2.TÜRKİYE’DE BÖLGESEL POLİTİKALARIN GELİŞİM SEYRİ

Türkiye’de bölgesel politikalar ilk olarak 1960’lı yıllarda kalkınma planlaması ile başlamış ve sekiz yıllık kalkınma planında da yer almıştır. Kalkınma planlarının temel amacı, bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasıdır. Türkiye’de bağımsız yerel kurumların olmaması ve merkezi kurumların yerel düzeydeki birimlerinin işlevlerinin sınırlı olması, uygulanan politikaların etkinliğini azaltmaktadır.1980’lere gelindiğinde ise farklılıklara cevap anlamında, yatırımcılara prim tahsisi ile simgesel dar anlamda geleneksel bölgesel politika olarak nitelendirilebilecek uygulamalar ilk kez Doğu bölgelerinde özel yatırımcılığın başlatılmasını sağlayarak bazı gelişme odaklarını belirginleştirmiştir. 1990’lı yıllarda güvenlik problemleri ve kamu sektörü kaynak darboğazı nedenleriyle sürdürülebilir olmayan bu politika, Batı ülkelerindeki gibi dinamik ve sistematik bir makroekonomik politikaya dönüşmemiş ve büyük oranda zorunlu olarak kesintiye uğramıştır. Aynı dönemde ulusal rekabet gücünün artırılması problemi Türkiye’de finansal teşvikler aracılığıyla ihracatın artırılması şeklinde uygulanmış ve bu kısmi uluslararası entegrasyon etkisi ekonominin yapısal dönüşümüne ve kamu sektörünün rolünün değişimine yol açmamıştır (Ercan, 1999: 118).

2000’li yıllarda yaşanan finansal krizler sonrası uygulanan ekonomik politikalar ve reform programı bölgesel politikaların uygulanabilmesi için uygun ortamın yaratılması anlamında olumlu bir katkı yapmıştır. Ayrıca aynı dönemde AB ile üyelik öncesi uyum sürecinin de başlatılması ile Türkiye, AB bölgesel politikalarına uyumu da kapsayan bir dizi yükümlülükler altına girmiştir. Bunu Türkiye’nin AB sistemine uygun olarak politika yapımı ve istatistiklerin üretilmesinde temel teşkil edecek yeni bir bölgesel yapılanmanın gerçekleştirilmesi ve planlama çalışmaları izlemiştir. Bölgesel kalkınma, hedeflenen yörelerde ve sektörlerde yatırım düzeyinin yükseltilmesini ve böylece bu yörelerde ekonomik kalkınmanın sağlanmasını öngörmektedir. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yatırım kararlarının çeşitli araçlar ve kurumlar aracılığıyla etkilenebilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle bölgenin ekonomik potansiyelinin ortaya çıkarılması ve her ilin kendine özgü üstün özelliklerinin ortak kullanımı ile daha hızlı bir kalkınma sürecinin başlatılabilmesi sağlanabilecektir (Coskun, 2004: 6).

Bölgesel kalkınma politikaları, belirli sosyal ve ekonomik kriterler bakımından ortak özellik taşıyan ve öncelikle ülke ortalamasının altında yer alan ve problem olarak algılanan, sınırları belli alanların insani, kurumsal-örgütsel ve zihniyet açılarından sorunları gidererek, niteliklerinin ülke ortalamasına yükseltilmesi amacını taşımaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için, bölgenin tüm kaynaklarının analiz edilerek, kabiliyet ve kapasitelerinin ortaya konması, daha sonra da, bölgenin mevcut durumu ile hedef alınacak yeni bir yapısal öngörüye ulaşmak üzere, kısa, orta ve uzun vadeli politika araçlarının tutarlı bir biçimde oluşturulup, uygulamaya konması gerekmektedir.

Ülkelerin izledikleri ekonomi politikalarında teşvik sisteminin önemli bir yeri bulunmaktadır. Küreselleşmenin ülkeleri birbirine bağımlı kıldığı bir dünyada bir ülke ekonomisinde dengeli gelişmenin sağlanabilmesi, kısa dönemde değişebilen, esnek, çok amaçlı ve çok amaçlı bir teşvik sistemini gerekli kılmaktadır. Teşvikler, diğer kamusal politikalarından farklı olarak ekonomiye doğrudan aktarılabilen ve kısa sürede sonuç alınabilmektedir. Hızlı tepki alma imkânı, teşvik uygulamalarının oldukça geniş bir alanda kullanılmasını sağlamaktadır. Türkiye’de bölgesel kalkınma için kullanılan araçlardan biri sektörler ve yörelere göre farklılaştırılmış bir teşvik sistemidir. Bu sistem illerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı oranlarda uygulanmaktadır. Türkiye’de teşvikler dışında kullanılan diğer bir araç, kamu yatırımlarıdır. Başlangıçta etkin bir araç olarak kullanılan kamu yatırımları, son dönemlerde hem azalmış hem de etkinliğini kaybetmiştir. Böylece sanayileşmede öncelik özel yatırımlara verilmiştir. Sanayinin yer seçimi kararlarını etkilemek ve dolaylı olarak bölgesel kalkınmayı desteklemek için ülkemizde kullanılan bir başka araç da organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi sitelerinin (KSS) kurulmasının desteklenmesidir. Ancak uluslararası karşılaştırmalar Türkiye’de bu aracın yaygın

ve etkin olarak kullanılmadığını göstermektedir (Çavuşoğlu, 1992: 84). Sanayi toplumlarında, çalışan nüfusun sayısal genişlemesi, gelir düzeyinin artması, çalışma ortamlarının ağırlığı, insanları dinlenme ya da tatil ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bölgesel kalkınmayı büyük ölçüde tehdit eden sosyo-ekonomik olguyu önleyici önlemlerden birisi de o bölgenin kültürel atmosferinin ekonomik yönden değerlendirilmesinde yatmaktadır. Çünkü günümüzde kültürel alanlara yönelik ilgi özellikle kültür odaklı seyahatlerle giderek artmaktadır. “Kültürel turizm” bağlamında da incelenebilecek bu talep artışı, geleneksel aktivitelerini geliştirerek, pazarlama ve tanıtım boyutunu en iyi şekilde gerçekleştirebilen yöreler için bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinde umut ışığı olabilmektedir (Oğuzhan vd., 2005:6).

Bu özelliği göz önüne alındığında, kitlesel turizmin bölgesel kalkınma açısından ekonomik sonuçlarının oldukça olumlu yönde olacağı açıktır. Diğer yandan, geleneksel tarım ürünleri ihracatından elde edilen döviz girişinin yetersizliği ve hedeflenen ekonomik yapısal değişimin finansman gereklerini karşılamaktan uzak oluşu, gelişmekte olan ülkelerde turizmden beklentilerin artmasında etkili olmuştur. İhracat özelliği göstermesiyle döviz akışını ve yabancı sermaye girişini arttırması, milli gelire ve istihdama olumlu etkisi ile bölgesel ve global entegrasyonun oluşumuna katkısı nedeniyle turizm, ülkelerin kalkınma politikalarında önemli bir yer tutmaktadır (İncekara, 2001:27).

Türkiye’de, planlı dönemle birlikte uygulamaya konan bölgesel kalkınma ve bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderici yöndeki politikalar günümüzde yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu öneminin temel nedeni Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde bölgesel kalkınma politikalarının entegre edilmesidir. Türkiye, yaklaşık 40 yıldır uygulamakta olduğu bölgesel politikalar bir yana bırakarak yeniden bir yapılanma içine girmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de küreselleşme süreci beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları ile birçok konuda özgün süreçler ve araçlar geliştirilmesini gerekli kılmıştır.

3. BÖLGELER ARASI GELİŞMİŞLİK FARKI SORUNU

Gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arasında gelişmenin farklılık göstermesi pek çok nedene dayanmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı, üretim seviyesi, konumunun dış ticarete uygun olup olmadığı, bölgeye yapılan yatırım alanları, bu yatırımlarının seviyesi, kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı, beşeri sermayenin niteliği, politik ve güvenliğin varlığı gibi pek çok etkenler bulunmaktadır. Gelişme sürecinin ilk aşamalarında, gelişme merkezleri konumundaki büyük kentler mal, hizmet ve istihdam olanakları nedeniyle üretim faktörleri için cazip merkezler olmaktadır. Fakat nüfusun düzensiz ve hızlı birikimi bu kentlerde yaşama maliyetlerini arttırmıştır (Keleş,1990:8).

Ekonomik ve sosyal gelişme; zaman ve mekân bakımından farklılıklar göstermektedir. Ülkeler arasında gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş gibi

tanımlamalarla nitelenen gelişmişlik farklılıkları, ülkelerin farklı yörelerinde de ortaya çıkmaktadır. Dinamik bir yapıya sahip olan gelişme sürecine yön veren iktisadi ve sosyal faktörlerin ülke mekânı üzerinde farklı yoğunluklarda dağılımı, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının nedeni olarak ortaya çıkmaktadır (Dinçer, 1996:4).

Ekonomik büyüme ve kalkınma, tüm ülkelerin en belirgin temel amaçlarından biridir. Bu amaca ulaşmadaki temel ilke ise, ülkenin mevcut kaynak ve imkânlarını en rasyonel ve verimli şekilde kullanmaktır. Hemen her ülkede doğal bir merkez etrafında yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetler, bölgelerarası gelişme farklılıklarını ortaya çıkarmış ve büyük dengesizlikler yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreç, bölgelerin ekonomik etkinliklerini, nüfus dağılımını, kentlerin, çevrenin ve doğal dokunun bütünlüğünü bozmuş, kalkınmanın ekonomik ve sosyal maliyetlerini yükseltmiş ve daha ileri gelişmeye imkân vermeyen tıkanıklıklara yol açmıştır (Arslan, 2005:276).

Bölgeler arası ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırabilmek için sınır ticaretinin önemi artmaktadır. Bu çerçevede ticaretin artmasına paralel olarak sınır ticaretine konu olan ülkelere sınırları olan illerin ticaretten aldıkları payın artması, istihdamı ve verimliliğe olumlu yönde etkileyecektir(Kara, 2005: 16).

Bölgeler arası karşılaştırmalar ülke genelinde sürdürülebilir bir kalkınma politikası izlemek için ön koşuldur. Böylece dinamik bir yapıya sahip olan gelişme olgusunun mekân üzerinde biçimlendirdiği değişik oluşumları genel düzeyde tamamlayabilmek yanında gelişme eğilimleri ve bu eğilimlere uygun tutarlı bir iktisat politikası izlenmesi gerekmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte son yıllarda bölgesel gelişme ve ekonomik coğrafyaya ilişkin olarak bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreç içinde, iletişim, ulaştırma ve teknolojideki hızlı gelişmeler, yerleşim teorisinin hammadde ve pazara yakınlığı gibi geleneksel değişkenlerinin önemini azaltırken, dünyanın herhangi bir yöresinde üretilen bir ürünün, herhangi bir bölgesinde satılması mümkün hale gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik, teknolojik değişmelerle birlikte, bilgi teknolojisindeki gelişme ve bilginin stratejik kaynak haline gelmesi, toplumda, yerelliğin ve katılımcılık ilkesinin öne çıkması biçiminde gözlenen toplumsal değişmeler, bölgesel gelişme politikalarında önemli değişmelere yol açmıştır (Sarıca,2001:155).

Günümüzde bölgesel dengesizliklerin artması, dengesizliklerin nedenlerinin araştırılmasına olan ilgiyi arttırmıştır. Bu ise, özellikle ekonomistlerin ekonomik coğrafyayı yeniden keşfetmeleri sonucunu doğurmuştur. Özellikle son yıllarda, pek çok ekonomik olayın arkasında dünya kaynaklarının yersel dağılımının ve buna ek olarak faktör hareketlerinin rolünün olduğu bilinmektedir. Nitekim, belirli coğrafi özelliklere sahip bölgelerin daha fazla geliştiği de gözlenen bir durumdur (Elmas,2001:13).

4. SEKTÖREL YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ İLE İSTİHDAM ANALİZİ

4.1. Literatür Özeti

Özellikle gelişmiş toplumlarda yaşanan ekonomik, teknolojik ve bilgi dönüşüm sürecinin sonucunda yaşanan toplumsal değişimler, bölgesel gelişme politikalarında önemli değişimlere yol açmıştır. Literatürde bu konu üzerine yapılan çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarının bir kısmı yatırım teşviklerinin bölgesel çerçevede istihdamı olumlu yönde etkilediği yönündedir (Barro ve Salaimartin, 1992:12). Ülkemizde’de iller ve bölgeler bazında yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki ilişkiler konusunda yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda Kaynar (2001:4) teşvik belgeli yatırımlarda sabit yatırım-istihdam ilişkisi 1990-2000 adlı çalışmasında, teşvik belgeli yatırımların istihdamı olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Sarıca (2001:155), Türkiye’de bölgesel gelişme politikaları ve projeleri adlı çalışmasında, yatırım teşvikleri ile istihdam arasındaki ilişkileri incelemiştir. Karaca (2004:3) Türkiye’de bölgeler arası gelir farklılıkları adlı çalışmasında, gelir farklılıklarının bir nedeni olarak yatırımların yeterli düzeyde gelişmemiş olmasını göstermektedir. Gür (2004:6) Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Sorunu, DAP ve sektörel verimlilik Analizi adlı çalışmasında, bölgesel çerçevede yapılan teşviklerin hem verimliliği hem de istihdamı etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye’de planlı döneme geçişle birlikte bölgesel gelişmeye ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine özel bir önem verilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede temel araç olan bölgesel gelişme planlarının yanı sıra; yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöre politikaları ve diğer bazı araçlar kullanılmıştır.

4.2. Ekonometrik Model Ve Veri Seti

Bu çalışmada bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmak için uygulanan yatırım teşviklerin sektörel bazda istihdamı nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Çalışmada 1980-2006 yıllarına ait teşvik yatırımları ile istihdam verileri kullanılmıştır. 1980–2006 dönemine ait veriler Devlet Planlama Teşkilatının veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada yatırım teşviklerinin, istihdamı nasıl etkilediğinin belirlenmesi amacıyla tahmin edilecek model;

$$\dot{I}_t = a + bY_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada $\dot{I}_t$ = İstihdam oranı, Y_t = Yatırım teşvikleri, t zaman, ε_t ise hata terimidir. Ancak, zaman serisi kullanılarak yapılan analizlerde, direkt olarak bu modelin çözümüne geçilmesi doğru olmamaktadır. Öncelikle, modelde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bir zaman serisi, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmiyor ve iki dönem arasındaki

ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise durağandır (Gujarati, 1999: 713). Granger ve Newbold (1974:234) durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması halinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabileceğini belirtmişlerdir. Bu durumda regresyon analiziyle elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizleri, sadece bu seriler arasında bir etkileşim ilişkisi varsa gerçek ilişkiyi yansıtabilir.

4.3.Bulgular

Ekonomik, toplumsal ve kültürel yönleriyle bir bütün teşkil eden sürdürülebilir kalkınmanın, ulusal birliği güçlendirmesi amacıyla, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak biçimde ele alınması Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almaktadır. Bu ilke doğrultusunda, Devlet Planlama Teşkilatınca Doğu Anadolu Projesi Ana Planı çalışmaları başlatılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasına yeni bir ivme kazandırmak üzere bölgenin öncelikli sektörleri olan tarım ve hayvancılık başta olmak üzere tüm ekonomik ve sosyal sektörleri içerisine alan, planın mekansal boyutunu ön plana çıkartan, bölgenin gelişme potansiyellerinden daha fazla yararlanılmasına ağırlık veren, özel kesimin bölgede gelişimini öngören ve özel sektör yatırımlarına altyapı oluşmasını amaçlayan bir Ana Plan çalışması başlatılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi, görece olarak ülkemizin en az gelişmiş bölgelerden birisidir. Geçmişte çeşitli bölgesel bazda projeler başlatılmış olmakla birlikte, bölgede kalıcı bir sonuca ulaşamamıştır. Çalışmada Doğu Anadolu bölgesinde uygulanan yatırım teşviklerinin istihdamı nasıl etkilediğine ilişkin olarak kurulan modelin tahmine geçmeden önce öncelikle modelde yer alan değişkenlere ilişkin olarak durağanlık sınamaları yapılmış ve sonuçlar Tablo’1 de verilmiştir.

Tablo 1. ADF Birim Testi Sonuçları

Değişken Adı		Sabitli	Sabitli/Trendli
LYT		-3.7353(1)	-4.1606(1)
LİST		-3.7113(2)	-3.7273(2)
Krit. Değerler	a=%1	-3.7856	-4.4691
	b=%5	-3.0114	-3.6454
	c=%10	-2.6457	-3.2602
Δ LYT		-5.8123(2) ^(a)	-5.6521(2) ^(a)
Δ LİST		-4.4544(3) ^(a)	-4.6722(3) ^(a)
Krit. Değerler	a=%1	-3.8067	-4.574
	b=%5	-3.0199	-3.692
	c=%10	-2.6502	-3.286

(a): %1 anlamlılık düzeyinde değişkenin durağan olduğunu göstermektedir.

Durağanlık sonuçları yatırım teşvikleri ile istihdam değişkeninin seviye değerlerinin durağan olmadığını ve birinci farklarının alınması durumunda da

durağan hale geldiğini göstermektedir. Böylece modelin tahminine geçilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 2 ‘de sunulmuştur.

Tablo 2: Regresyon Analizi Sonuçları

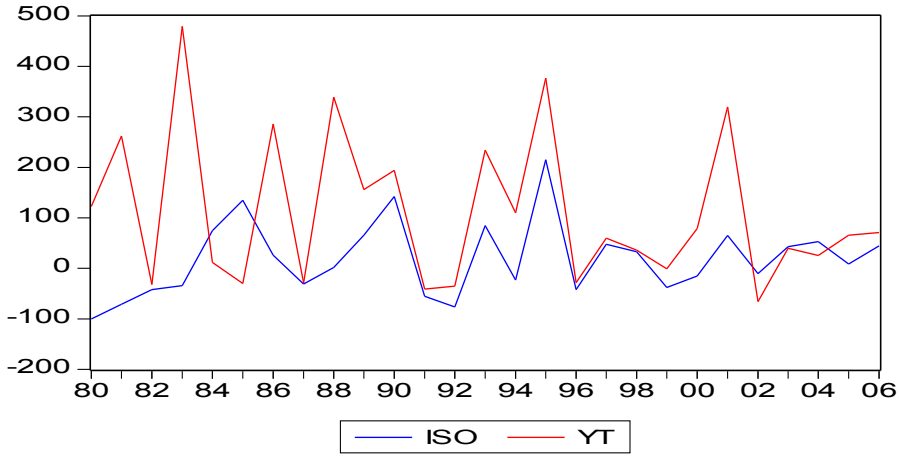
Bağımlı Değişken D(İSO)				
Metod: En Küçük Kareler				
Sample(adjusted): 1980 2006				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-Testi	Olasılık
D(YT)	0.781075	0.517407	1.509595	0.01468
C	-14.13830	56.25048	-0.25134	0.08041
R-Kare	0.522289	Bağlı Var yöntemi		-10.09091
Uyarlanmış R-Kare	0.057403	S.D. Bağlı Var		271.4443
S.E.nin regresyonu	263.5383	Akaike info kriteri		14.07278
Toplam Kare	1389048.	Schwarz kriteri		14.17197
Logaritmatik Olasılık	-152.8006	F-testi		2.278877
Durbin-Watsonın Değeri	3.143605	Olasılık(F testi)		0.146784

Tablo’2 incelendiğinde yatırım teşviki değişkenine ilişkin parametre tahmininin %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Uygulanan yatırım teşvikleri ile istihdam arasında doğrusal yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde yatırım teşvikleri ile istihdam oranındaki bir standart hatalık şokun etkisine bakıldığında da (Bkz. Ek.1), yatırım teşvikindeki bir standart hata kadar şokun, istihdam üzerinde pozitif yönde bir etki yaptığı görülmektedir. Bu durum ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yönleri ile bir bütün teşkil eden sürdürülebilir kalkınma açısından ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltma anlamında yatırım teşviklerinin istihdam üzerinde olumlu yönde katkı sağladığını göstermektedir. Bu çerçevede, Doğu Anadolu Bölgesinin, kalkınmasını hızlandırmak üzere, hayvancılık, konut, altyapı, istihdam, mekânsal örgütlenme, göç, merkez köy uygulamasının güçlendirilmesi ve kırsal alanda insan kaynaklarının harekete geçirilmesi gibi konularında nelerin yapılacağı ve öncelikler kapsamlı olarak çalışılması önem arz etmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinde yıllar itibari ile yatırım teşvikleri ve istihdama ilişkin veriler Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Doğu Anadolu Bölgesinde Yatırım Teşviki ve İstihdam

Kaynak: (http://www.hazine.gov.tr/stat/yatirimtesvik_ist.htm.S.E.T.19.11.2007) göstergeler

Ülkemizde ihracat ve yatırımlar açısından sürekli olarak teşvik politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalara göre, gerçekleşen yatırımlar incelendiğinde; teşvik belgeli yatırım tutarı 2001 yılında 10,8 katrilyon TL dolayında gerçekleşmiştir. Bunun yüzde 40,7’si Marmara bölgesine ait olup; son sıradaki Doğu Anadolu bölgesinin payı yüzde 2,4’dır.

(<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/esg.asp.S.E.T.19.11.2007>)

2002 yılında gerçekleşen teşvik belgeli yatırım miktarı 15,2 katrilyon TL’dir. Bunun yüzde 39,5’lik kısmı Marmara Bölgesine aittir. Son sıradaki Doğu Anadolu bölgesinin payı yüzde 2,6 dolayında gerçekleşmiştir. Sektörel dağılım açısından değerlendirdiğinde; 2001 yılında teşvik belgeli yatırım tutarı 10,8 katrilyon TL olup; ilk üç sıra, yüzde 52,8’i imalat sektörü; yüzde 27,8’i hizmetler sektörü; yüzde 18,5’i enerji sektörü yer almaktadır. 2002 yılındaki 15,2 katrilyon TL’lik tutar içinde yine ilk sırada imalat sektörü yüzde 58,9; onu izleyen hizmetler sektörü yüzde 32,5; madencilik sektörü yüzde 4,3 oranında pay alarak ilk üç sırayı paylaşmışlardır.

Yatırım teşviki ile istihdam oranı arasındaki ilişkiyi gösteren Şekil’1 e bakıldığında yatırım teşviki ile istihdam oranındaki değişim arasında genel anlamda gecikmeli bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Özellikle 2002 yıllarından sonra uygulanan teşvik uygulamaları ile istihdamın aynı paralelde hareket etmedikleri görülmüştür. Bu kapsamda Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından yatırım teşvikleri ve istihdamın sektörel mekansal analizi ve bölgedeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda sektörel yeni projelerin neler olacağının belirlenmesi önem arz etmektedir.

SONUÇ

Bugün Türkiye’nin en önemli sorunlarından birisi bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarıdır. Ekonomik yönden kaynakların dağılımında sektörel, coğrafi ve bölgesel dengesizlikler söz konusu olabilmektedirler. Bu dengesizlikler sosyal, siyasal ve kültürel sorunları da beraberinde getirmektedir. Yatırım teşvikleri, ekonomiye doğrudan enjekte edilebilen ve bölgesel dengesizliğin giderilmesinde katkı sağlayabilen önemli politika araçlarından biridir. Yatırım teşviklerinin etkinliğini artırabilmek, esnek bir yatırım teşvik sistemiyle mümkün olabilir. Ülkelerin izledikleri ekonomi politikalarında teşvik sisteminin önemli bir yeri bulunmaktadır. Küreselleşmenin ülkeleri birbirine bağımlı kıldığı bir dünyada bir ülke ekonomisinde dengeli gelişmenin sağlanabilmesi, kısa dönemde değişebilen, esnek, çok amaçlı ve çok amaçlı bir teşvik sistemini gerekli kılmaktadır.

21.yüzyıla girdiğimiz bu dönemde dünyada globalleşme yönünde hızlı adımlar atılırken Türkiye’nin de bu süreci etkin bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bölgelerarasında tam bir entegrasyonun sağlanması ve bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi önem arz etmektedir. Yapılan çalışmada Doğu Anadolu bölgesinde uygulanan teşvik yatırımları ile istihdam arasındaki ilişkiler irdelenmiş ve teşvik yatırımları ile istihdam arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve yatırımların yeni iş olanakları sağladığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

ARSLAN K.(2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Kalkınma Ajansları”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7

BERBER , M. ve ÇELEPÇİ, E.(2005). “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu-13-14 Ekim 2005.

COŞKUN, H. , (2004), “Bölgesel Kalkınma Planı Bölgenin Yol Haritası Olacak”, Dünya Gazetesi.

ÇAVUŞOĞLU T., (1992), “GAP Konusunda Bir Bölgesel Kalkınma Ajansı Kurulması”, 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, Ankara, DPT Yayını, 76-84.

DİNÇER, B., (1996), İllerin Sosyo-Ekonomik gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayınları, Ankara.

ELMAS, G., (2001), Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler , Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.

ERAYDIN, A. (2002), Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara

ERCAN, F. ,(1999) “Bölgesel Kalkınma Sorununa Bütünsel Yaklaşım” , GAP ve Sanayi Kongresi: Bildiriler Kitabı, TMMOB, MMO, Yayın No:231, Ankara.

GODDARD J.B., CHATTERTON P., (1999), “Regional Development Agencies and The Knowledge Economy: Harnessing The Potential of Universities”, Environment and Planning Center: Government and Policy, Volume 17, 685-689.

GÜR Mutlu D.(2004).”Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Sorunu, DAP ve Sektörel Bir Verimlilik Analizi”, Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak.

HUGHES J.T., (1998), “The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach”, Urban Studies 35.4, 615-624,

İNCEKARA A., (2001):Anadolu’da Turizm Olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri, İTO yayınları, No:2001-28,İstanbul.

KARA M.(2005).”Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı.3

KARACA, O.(2004).”Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları:Yakınsama var mı?, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, No:7

KAYNAR, N.(2001), “Teşvik belgeli yatırımlarda sabit yatırım-istihdam ilişkisi (1999–2000)”, DPT Yayınları, Ankara.

KELEŞ, R.(1990). Kentleşme Politikaları, İmge Yayınevi, Ankara

DPT, (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayınları

OĞUZHAN, A./KÜÇÜKALTAN, D., BOYACIOĞLU, E.(2005).”Bölgesel Kalkınmada Kültürel Turizmin Etkisi:Kırkpınar Yağlı Güreşleri Örneği”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6 Sayı:1

ÖZTÜRK, L.(2003). “Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: Coğrafi Bölgeler Üzerine Tanımlayıcı Bir Analiz 1965–2001”, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXII, Sayı:2

SARICA, İ.(2001).”Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri”, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, sayı:1

TUNCER, İ./ÖZUĞURLU, Y. (2004), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Sektörel Üretkenlik Analizleri: Bölgesel Karşılaştırmalar 1980-2000” Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

Ek 1: Yatırım Teşvikleri ile İstihdam Oranında Bir Standart Hatalık Şokun Etkisi

Empirical Distribution

